

شرح رساله الحقوق

عرض کردیم سومین عضو از اعضای انسان که حقوقش در کلام امام سجاد (علیه السلام) بیان شده چشم است یا پنجمین حقی است که ایشان بیان کردند، سومین عضو انسان است و دومین عضوی است که دروازه علم و آگاهی و شناخت انسان است. عضو اول گوش بود، عضو دوم چشم است، «وَأَمَّا حَقُّ بَصَرِكَ فَغَضُّهُ عَمَّا لَا يَحِلُّ لَكَ» توضیح اجمالی این فقره از بیان نورانی امام سجاد علیه السلام را در جلسه قبل بیان کردیم.

چشم، دروازه آگاهی

همانطور که در بحث از سمع و گوش بیان شد، چشم و گوش دروازه‌های ورود هر چیزی به روح و نفس و جان انسان هستند. در مورد گوش به تفصیل سخن گفتیم. در چشم نیز همانطور است، یعنی شما اگر بخواهید مهمترین دروازه‌های ورود هر نوع آگاهی چه مضر و چه مفید به نفس انسانی را ذکر کنید این دو تا دروازه هستند و گفتیم چرا گوش را بر چشم مقدم کردند. در آیه «وَاللَّهُ أَخْرَجَكُمْ مِنْ بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ لَا تَعْلَمُونَ شَيْئًا وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَالْأَفْئِدَةَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ»^۱ می‌فرماید: خداوند شما را در حالی از شکم‌های مادرانتان بیرون آورد که هیچ نمی‌دانستید، «لَا تَعْلَمُونَ شَيْئًا» هیچ نمی‌دانستید ولی «جَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَالْأَفْئِدَةَ» گوش، چشم و قلب برای شما قرار داد که به این وسیله بدانید، شما هیچ نمی‌دانستید ولی اینها را برای شما قرار داد چه بسا شکر گذار باشید، اینها را قرار داد برای اینکه بدانید علم پیدا کنید و آگاهی پیدا کنید. ما تعبیر کردیم اینها دروازه‌های ورود آگاهی و علم به انسان هستند نه اینکه همه آگاهی‌های انسان فقط از این طریق هستند، اینها دروازه هستند، یک چیزهایی را به قلب و روح انسان وارد می‌کنند و البته انسان با قدرت تفکر و با ابزار ذهن این یافته‌ها را به هم ضمیمه می‌کند و مجهولات را کشف می‌کند، معنای تفکر همین است. این دو حرکتی که در منطق از آن نام می‌برند، حرکت از معلوم به مجهول و مجهول به معلوم. دانسته‌ها از این دو طریق پدید می‌آید. در آیه دیگری هم به این معنا اشاره شده که «هُوَ الَّذِي أَنْشَأَكُمْ وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَالْأَفْئِدَةَ قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ»^۲ خداست که اینها را برای شما خلق کرده. اینها به عنوان نعمت‌هایی است که خدا در اختیار انسان قرار داده. در سوره بلد می‌فرماید «أَلَمْ نَجْعَلْ لَهُ عَيْنَيْنِ»^۳ دارد این نعمت را یاد آوری می‌کند؛ آیا ما برای انسان دو چشم بینا قرار ندادیم؟ اینها همه یاد آوری این نعمت است. بعد در یک جایی هم اشاره می‌کند بله ما چشم قرار دادیم اما یک عده‌ای با این نمی‌بینند و از آن استفاده نمی‌کنند، «وَلَهُمْ أَعْيُنٌ لَا يُبْصِرُونَ بِهَا»^۴؛ با اینکه نعمت داده‌ایم و چشم را دادیم برای دیدن ولی برخی از این استفاده نمی‌کنند.

تفاوت «عین» و «بصر» و «نظر»

^۱ سوره نحل، آیه ۷۸.

^۲ سوره ملک، آیه ۲۳.

^۳ سوره بلد، آیه ۸.

^۴ سوره اعراف، آیه ۷۹.

قبل از اینکه بگوییم اساساً چشم چه کارکردهایی دارد، کارکردهای مثبت و منفی و ما از چه کارکردی بر حذر داشته شدیم خوب است اشاره کنم که ما در اینباره الفاظی داریم که معانی اینها فرق دارد؛ لفظ «عین»، «بصر»، «نظر»، هر یک، یک معنایی دارند، اینطور نیست که همه مرادف باشند.

بصر به چشم می‌گویند و عین نیز به چشم گفته می‌شود، هر دو به عضو اطلاق می‌شود، ابصار جمع «بصر» و «بصر» نیز به معنای چشم است، «عین» نیز به همین معنا است، پس چه فرقی بین این دو است؟ «عین» به این عضو با قطع نظر از عملکردش اطلاق می‌شود، با قطع نظر از کاری که انجام می‌دهد. «بصر» به همین عضو اطلاق می‌شود با ملاحظه کار و عملی که دارد. به تعبیر برخی اگر بخواهیم این دو را به فارسی بیان کنیم «عین» به معنای چشم و «بصر» به معنای دیده است. زیرا دیده همان چشم است می‌گوید: دیده خود بگشای یعنی چشم خود را بگشای، ولی چشم با ملاحظه کارش که دیدن باشد.

نظر هم به فعل دیدن اطلاق می‌شود، لذا به این عضو دیگر نظر گفته نمی‌شود.

در قرآن و روایات برای چشم کارهای بسیار مهمی برشمردند، مثل «الْعَيْنُ رَأْدُ الْفِتَنِ»، «الْعَيْنُ جَاسُوسُ الْقَلْبِ»، عین جاسوس قلب و روح انسان است، مأمور قلب است، مأموری است که این طرف و آن طرف برای قلب جاسوسی کند. اینکه چشم فتنه‌ها را به سوی انسان جذب می‌کند، برای قلب جاسوسی می‌کند. این نشان می‌دهد که نقش چشم و ارتباطش با قلب تا چه اندازه قوی است. ما باید درباره عملکرد و کار چشم یک اشاراتی داشته باشیم و بعد ببینیم امام سجاد علیه السلام حق چشم را چه قرار داده و از چه چیزهایی باید چشم بپوشانیم و به چه چیزهایی باید بنگریم.

«والحمد لله رب العالمين»